

УДК 780.8:780.614.133(4-15)''18''

<https://doi.org/10.31652/252.10>

Науменко Н. О., м. Вінниця

Доктор філософії,

*Викладач кафедри музичного та
перформативного мистецтва*

Вінницького державного

педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

Селезньов С. М., м. Вінниця

*Викладач кафедри музичного та
перформативного мистецтва*

Вінницького державного

педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

Замишляєв Д. В., м. Вінниця

*Викладач кафедри музичного та
перформативного мистецтва*

Вінницького державного

педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

ТВОРИ ДЛЯ ГІТАРИ Н. ПАГАНІНІ У КОНТЕКСТІ ЖАНРОВО-СТИЛЬОВОГО РОЗВИТКУ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ МУЗИКИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Анотація. Гітарну спадщину Н. Паганіні розглянуто у двох основних аспектах – її впливу на скрипкове мистецтво італійського виконавця та у контексті жанрово-стильових проявів західноєвропейського романтизму. Визначено, що стиль творів для гітари відображає особливості виконавського мистецтва самого Н. Паганіні. Проаналізовано взаємовпливи скрипкового і гітарного виконавства митця. Виявлено взаємозв'язки творів для гітари з фольклором, що є типовою ознакою романтичного мистецтва.

Ключові слова: Паганіні, романтизм, гітара, капрічіо, виконавська техніка.

Abstract. The guitar heritage of N. Paganini is considered in two main aspects – its influence on the violin art of the Italian performer and in the context of genre and style manifestations of Western European Romanticism. It is determined that the style of the works for guitar reflects the peculiarities of the performing art of N. Paganini himself. The mutual influences of the violin and guitar performances of the artist are analysed. The interrelationships of the works for guitar with folklore, which is a typical feature of Romantic art, are revealed.

Key words: Paganini, romanticism, guitar, capriccio, performance technique.

Постановка наукової проблеми. Життєтворчість найзагадковішого музиканта ХІХ століття Ніколо Паганіні (1782 – 1840) оповита легендами й таємницями. Перипетії життя італійського генія з Генуї неодноразово опинялися у центрі уваги дослідників історії музики і письменників. Чи не найповніше його постать представлена у романі Едварда Ніла «Ніколо Паганіні: лицар філармонії» [5]. Дитячі роки майстра описує І. Хомин у нарисах серії «Життя видатних людей» [2]. Італійський майстер геніально проявив себе у декількох видах мистецької діяльності, зокрема у скрипковому виконавстві та композиторській творчості, яка також була зосереджена на музиці саме для скрипки. Проте загальновідомо, що італійський скрипаль майстерно володів альтом, а також гітарою, для якої створив низку композицій різної форми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняному музикознавстві проблематика гітарної творчості Н. Паганіні представлена поодинокими науковими розвідками, поміж яких виділяємо статтю А. Ялози та окремі розділи його дисертації [3; 4]. Відсутність розгорнутого наукового осмислення творів для гітари Н. Паганіні актуалізує обраний ракурс дослідження, метою якого є виявлення особливостей гітарної музики Н. Паганіні у контексті жанрово-стильового розвитку західноєвропейської музики ХІХ століття. Необхідність їх вивчення обґрунтовується також тим, що сучасні композитори-гітаристи у формуванні художньо-педагогічного репертуару часто послуговуються методичними принципами, сформованими ще Н. Паганіні. Прикладом може слугувати збірка С. Селезньова «Подарунки. П'єси для класичної гітари», що користується популярністю у педагогів-гітаристів [1].

Мета статті – визначити особливості творів для гітари Н. Паганіні у контексті жанрово-стильового розвитку західноєвропейської музики ХІХ століття.

Виклад основного матеріалу. Роль Н. Паганіні у становленні й розвитку романтичного віртуозного скрипкового стилю неможливо переоцінити, адже він виступає як творцем багатьох виконавських прийомів, так й автором двадцяти чотирьох каприсів для скрипки, дванадцяти струнних квартетів, шести концертів для скрипки соло з оркестром та низки окремих п'єс, значна кількість з яких міцно закріпилися у концертному репертуарі солістів-віртуозів.

Гітара у творчому доробку італійського митця представлена низкою творів, поміж яких виділяємо вісімнадцять *Centone di Sonate* для скрипки і гітари, дванадцять сонат для скрипки і гітари *op.2-3* та *Gri sonata* для скрипки і гітари, чотири тріо та двадцять один квартет за участі гітари, а також сто сорок п'єс для

гітари. Для свого єдиного учня Ернесто Камілло Сіворі (1815 –1894), що майстерно володів гітарою, великий музикант написав низку творів для скрипки та гітари, які вони виконували вдвох.

Варто зазначити, що звернення Н. Паганіні до цього інструменту припадає на добу, коли інтерес до гітари переживав своє відродження: після великої популярності у XVI – XVII століттях інструмент на початку XVIII ст. відійшов на другий план, поступившись клавіру, але наприкінці століття переживає другу хвилю свого розвитку та інтересу до себе публіки й митців. Це відбулося, значною мірою, завдяки іспанським гітаристам та моді на старовинні іспанські романси.

В умовах становлення жанрово-стильової системи романтизму сам тембр гітари виявився напрочуд співзвучним романтичним образам з їх культом почуття та прагненням до інтимності висловлювання. Гітарне музикування поширюється у різних соціальних колах європейських держав також і завдяки доступності самого інструменту. Європейські митці відгукнулися на відродження інтересу до інструменту, створивши на початку XIX століття низку підручників для навчання гри на гітарі.

Значно розширився й сам репертуар для гітари, як соло, так і дуету, малих і великих ансамблів, для голосу з гітарою. Відомо, що майстрами імпровізацій на гітарі були Ф. Шуберт, К. М. Вебер, Г. Берліоз та ін. Так, у творчому доробку Ф. Шуберта є танцювальні дуети для флейти або скрипки з гітарою та квартет для флейти, гітари, альту та віолончелі. Отже, гітарна творчість Н. Паганіні формувалася в плідному романтичному середовищі і відповідала духу музики самого композитора.

Не можна оминати й той факт, що відродження гітарного музикування співпадає з посиленням інтересом романтиків до народного мистецтва. Сама ж гітара спочатку постає народним інструментом з яскравим іспанським колоритом, а згодом органічно вписала у середовище інших фольклорних систем.

Біографи Н. Паганіні, зокрема Е. Ніл, вказують, що митець володів гітарою з дитинства [5]. Аналіз рукописів творів для гітари (численні посвяти, різноманітні позначки, вказівки на дати) дозволяє зробити висновок, що інтерес до цього інструменту не полишав його впродовж усього життя. Проте у публічних концертах він майже не грав на гітарі, сприймаючи її виключно як інструмент для дружнього інтимного спілкування. Варто також зазначити, що скрипаль Алесандро Ролла (1757 – 1841), у якого нетривалий час навчався Н. Паганіні у 1797 році у Пармі, був майстерним гітаристом. Можливо,

небажання Н. Паганіні виступати на концертах з гітарою пов'язане ще й з тим, що італійська публіка не мала особливої прихильності до цього інструменту, хоча сама Італія подарувала європейському мистецтву цілу плеяду видатних гітаристів, зокрема Фердинандо Каруллі, Мауро Джуліані та ін.

Е. Ніл, посилаючись на згадки сучасників про гру на гітарі Н. Паганіні, зазначає, що всі вони визнавали рівнозначність його технічного і художнього рівня виконавства на скрипці та на гітарі.

Сучасником і ровесником Ніколо Паганіні був знаменитий італійський гітарист, композитор, віолончеліст та педагог Мауро Джуліані (1781 – 1829), який створив власний підхід до розвитку гітарної техніки. Ним користуються й донині викладачі мистецьких шкіл, адже він зосереджується на розвитку базових навичок та техніки гри. Мистецтво М. Джуліані високо цінував Л. ван Бетховен, створивши для нього декілька гітарних композицій.

Виконавська техніка Н. Паганіні значно відрізнялася від техніки М. Джуліані – скрипаль виконував акорди надзвичайно великої складності, ускладнені арпеджіо та застосовував своєрідну аплікатуру, що є свідченням його самобутності і в цьому виді виконавства.

Гра на скрипці та гітарі, яка має дуже мало спільного у контексті виконавської техніки, парадоксально вплинула на розвиток віртуозності скрипаля, інспірувала нові технічні прийоми. Саме завдяки грі на гітарі він ще більше розвинув техніку лівої руки, що характеризувалася великою силою і гнучкістю. Феноменальна техніка подвійних флажолетів, використання специфічних способів розташування пальців на грифі, зв'язна гра акордами походять у Н. Паганіні з його гітарного виконавства. Цілісний аналіз творів для скрипки з гітарою, для гітари з супроводом скрипки, а також квартетів для інструментів зі смичками і гітари підтверджує висловлену тезу.

Впливи гітарного виконавства на скрипкову музику Н. Паганіні можна прослідкувати у деяких з його двадцяти чотирьох капрічіо. Виділимо широке використання техніки скрипкового *pizzicato*, яке у першій половині XIX ст. використовувалося лише в оркестровому ансамблі і тільки при витягуванні окремих звуків щипком пальцями правої руки. Скрипаль вперше починає використовувати *pizzicato* пальцями лівої руки, ніби відтворюючи щипкову гру на гітарі в специфічному скрипковому звучанні. Від гітарного виконавства походить і широке використання пасажів пальцями лівої руки та без участі смичка. Специфіка використання *pizzicato* у капрічіо іноді перетворює класичний інструмент на гібрид власне скрипки та гітари.

Один з важливих аспектів творів для гітари Н. Паганіні полягає у тому, що саме цей інструмент сприяв зміцненню зв'язків його творчості з фольклором. Така властивість стала типовою ознакою романтичної музики. Свідченням цього є імпровізаційний характер багатьох гітарних творів, які скрипаль часто називає *chribizzi* (з італ. – примхи). *Chribizzi* – мініатюри або невеликі жанрові п'єси невисокої технічної складності, здебільше танцювальної форми на кшталт вальсу, менуету, маршу, що були популярними у гітаристів початку ХІХ століття. У таких творах досить часто проявляються народні елементи, відгомін звучання волинки та фольклорних танцювальних мелодій.

Висновки. Отже, гітарна творчість Н. Паганіні розвивалася у загальному річищі європейського романтизму, всотавши у себе його основні ознаки, зокрема й по-новому осмислене використання фольклорних джерел. Жанри гітарної музики композитора також є типовими для романтичного мистецтва з його тяжінням до розкриття внутрішнього світу особистості, великої емоційної напруги та індивідуалізації образів.

Техніка гітарного виконавства Н. Паганіні безпосередньо вплинула й на його скрипкове мистецтво, інспірувавши низку новаторських виконавських прийомів.

Список використаних джерел

1. Селезньов С. Подарунки. П'єси для класичної гітари. Ч. 2. 2006. Вінниця: Нова Книга. 52 с.
2. Хомин І. Ірина Хомин про Карла Гаусса, Астрід Ліндгрєн, Нікколо Паганіні, Камілли Клодель, Ван Гога, Соломію Крушельницьку. 2008. Київ: Грані-Т. 135 с.
3. Ялоза А. Моцартіанські стильові виміри великої сонати для гітари і фортепіано Н. Паганіні. *Культура і сучасність*. Альманах. 2019. Вип. 2. С.148-153.
4. Ялоза А. Бідермаєр у становленні класики гітарного мистецтва: дис. ... доктора філософії. Одеська національна музична академія ім. А. В. Нежданової. Одеса. 2024. 178 с.
5. Neil E. Nicolo Paganini: Il cavaliere filarmonico. Genova: De Ferrari, 1990. 531 р.